

TARTU ÜLIKOO
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE VÕORKEELENA OSAKOND

Jelena Solajeva

**ENE REAALIDE TÕLKIMINE VENEKEELSE
KIRJANDUSE EESTINDAMISEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Ingrid Rummo

TARTU 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Reaal kui nähtus	5
2. Reaalide tõlkimise strateegiad	12
3. Vene ja eesti kultuur ja kirjandus. Kultuuride vaheline distantss	15
4. Reaalid konkreetsetes tõlgetes	19
4.1. Bunini „Hämarad alleed“	19
4.2. Bulgakovi „Meister ja Margarita“	22
Kokkuvõte	29
Kirjandus	30
Резюме. Перевод русских реалий при переводе русской литературы на эстонский язык	32

Sissejuhatus

Igasuguse teksti tõlkimisel on kõige olulisem tingimus see, et tõlgitud tekst saaks adekvaatne ja täisväärtuslik. Tõlke adekvaatsus ei kehti ainult ilukirjandusliku teksti tõlkimisel, vaid ka kõikide teiste tekstiliikide puhul. See võib olla näiteks töödokument, tehniline instruksioon, teaduslik kirjandus jne. Vene filoloog Andrei Fjodorov (1958: 135) annab oma raamatus „Sissejuhatus tõlkimisteooriasse“ sellele printsiibile nimetuse *ühine nimetaja*. Kuidas on võimalik niiviisi tõlkida, et esialgne keeleline ja semantiline tähendus ei oleks tõlgituna nihkes? Nihke vältimine nõuab tõlkijalt väga head keeleoskust, vastava kultuuri põhjalikku tundmist, keelelise esteetika säilitamist, mõtlemise paindlikkust ja laia silmaringi.

Käesoleva bakalaureusetöö autor käsitleb reaaside tõlkimise põhistrateegiaid. Lisaks eelnevale teeb autor kerge ülevaate Eesti ja Venemaa ajaloolisest kultuurisuhtest, andmaks võimaluse mõista, kuidas on aja jooksul arenenud eesti ja vene keelega seotud tõlkimisprotsessid.

Bakalaureusetöö eesmärk on kirjeldada reaaside tõlkestrateegiaid Bunini kogumiku „Hämarad alleed“ ja Bulgakovi romaani „Meister ja Margarita“ näitel. Autor soovib välja selgitada, milles täpsemalt peituvad peamised probleemid reaaside tõlkimisel. Uurimismaterjaliks kasutatakse Bunini (tõlkija Maret Käbin: 1993) ning Bulgakovi (tõlkijad M. Varik, J. Ojamaa: 1967) teoseid, kuna bakalaureusetöö autor on seisukohal, et need ilukirjanduslikud raamatud kajastavad oma aega ülimalt hästi. Kuigi tuleb tõdeda, et need teosed on täiesti erinevad: Bunini raamatus on juttu pigem külaelust, Bulgakovi romaanis aga linnaelust. Järelikult võivad ka reaamid olla erinevad oma tüübi poolest.

Bakalaureusetöö koosneb sissejuhatusest, põhiosast, mis jaguneb neljaks peatükiks, ja kokkuvõttest. Esimeses peatükis antakse ülevaade mõistest reaali ja reaaside liigitusest. Teine peatükk tutvustab reaaside tõlkimisstrateegiaid. Kolmandas peatükis käsitletakse

suhete vene-eesti kultuurilist ja kirjanduslikku aspekti. Neljandas peatükis on esitatud reaalide ülevaade konkreetsete ilukirjanduslike teoste näitel.

Töös lähtutakse peamiselt Leonid Barhudarovi (1975), Sergei Vlahhovi ja Sider Florini (1986) reaalide klassifikatsioonidest. Teoreetiline osa toetub ka paljudele arvamustele: Sergei Issakov (2005), Klaarika Kaldjärv (2007), Karen Schmidt (2011), Hille Pajupuu (2000).

1. Reaal kui nähtus

Mõistega *reaal* peetakse silmas aineid, mõisteid ja situatsioone tähistavaid sõnu, mida leksikaalsel kujul võõrkeelsetes kultuurides ei eksisteeri, nt rahvarõiva elementide nimetusi, roogade nimetusi, mis on olemas ainult vastavas rahvaköögis, ning muid materiaalseid ja/või vaimseid suhteid märkivaid objektide nimetusi. Reaalide tõlkimise probleemiga on tegelenud kirjandusteadlane ja semiootik Peeter Torop. Ühes oma töös vaatleb ta tõlkimise metodoloogiaid ja peamisi murekohti, millega tuleb tõlkimisel arvestada. Torop toob välja tõlkimise parameetrid, mis koosnevad grammatilistest kategooriatest, reaalist, kõneetikast, assotsiatsioonidest ja maailmapildist. Suurim probleem kaasneb nende hulgast reaalide ja kultuuriliste mõistetega. Torop (1995: 75) esitab ka süstemaatiliselt märgitud reaalide tõlkimise võimalused, milleks on transkriptsioon, neologismide sisestus (kalkeerimine, semantiline neologism), ühe reaali asendus teisega, algtekstile lähedane tõlge jne.

Tihedalt põimuvad omavahel *reaalide* ja *mittekvivalentse leksika* mõisted. Tuleb aga märkida, et *reaalide* mõiste on rohkem piiratud kui *mittekvivalentse leksika* mõiste. Vene keeleteadlane Leonid Barhudarov (1975) väidab, et mittekvivalentse leksika all mõistetakse sõnu või püsiväljendeid, millel ei ole teistes keeltes ekvivalente. Peamiselt eristatakse kolme sõnarühma:

- 1) pärisnimed, kohanimed, institutsioonide/organisatsioonide nimed ja muud ilma püsiva ekvivalentita nimed. Näiteks võib siinkohal tuua vene perekonnanimed *Белоусов, Карпиков, Зубенко* või kohanimed *Бахмач, Алексеевка, Лисовичи* jt. Teistes keeltes lihtsalt ei leidu nendele nimedele ekvivalente, võrreldes pärisnimedega *Пушкин, Достоевский* või kohanimedega nagu *Москва, Киев*, mis kõik on juba ammu saanud püsiekvivalendid teistes keeltes. Võib tõdeda, et mittekvivalentse leksika hulka kuuluvad pärisnimed ja kohanimed, mis on sihtkeelte kõnelejate kultuuris vähetuntud;

- 2) sõnavaraüksused, mida nimetatakse *juhuslikuks lakuuniks*. Näiteks inglise keele sõnavaras ei leidu vastavat keelendit, mis oleks täiesti ekvivalentne vene sõna *сутки* jaoks, mistõttu tuleb inglise keeles antud mõiste edastada kirjeldavalt:
- a) täpsustades tundide arvu, näiteks vn *Я приеду через сутки*, ingl *I shall come back in twenty-four (forty-eight) hours*, ee *Ma tulen ööpäeva jooksul (через двое суток)*;
 - b) rõhutades tegevuse pidevust, vn *Они работали четверо суток*, ingl *They worked four days and nights*, ee *Nad töötasid neli ööpäeva järjest*;
- 3) reaamid ehk sõnad, mis tähistavad aineid, mõisteid, situatsioone ning ei eksisteeri sihtkeelsete inimeste praktilises kogemuses. Tähistades vaimse ja materiaalse kultuuri igasuguseid nähtusi, kuuluvad antud rühma sõnad, mis on iseloomulikud ainult vastavale rahvale, nt vn *щи, борщ, рассольник, квас, калач; сарафан, душегрейка, кокошник, ланги* või ingl *muffin, hakis, toffee*. (Barhudarov 1975)

Tihti juhtub nii, et on raske mõista, kas antud sõna kuulub mitteekvivalentse leksika hulka, mis tähistab reaale, või on see sõna saanud juba püsiväljendiks. Nõnda on tulnud vene keelde sõnad ja väljendid nagu *палата общин* (ingl *House of Commons*), *лорд хранитель печати* (*Lord Privy Seal*), *орден Подвязки* (*the Garter*), *спикер* (*the Speaker*), *уикенд* (*weekend*), *стриптиз* (*striptease*) ja paljud teised inglise päritoluga sõnad.

Viidanud varem Barhudarovile, kuuluvad reaamid mitteekvivalentse leksika hulka, ent leidub teisigi käsitlusi. Viidates Mari Laanele, on reaalide tüpoloogiat võimalik kirjeldada viisil, milles **pärinimed kuuluvad reaalide hulka**:

- 1) elusloodus (taimed ja loomad);
- 2) geograafia (geograafilised objektid);
- 3) igapäevaelu (riided, söömine, joomine, majad, mis meid ümbritsevad, transport ning esemed, mida kasutame);
- 4) institutsioonid (Mari Laanel tähendab see kategooria eelkõige kõrtsi- ja mõisa-tüüpi reaale);

- 5) inimtüübid;
- 6) reaamid, mis näitavad inimese rahvust ja päritolu;
- 7) tiitlid ja kõnetlussõnad.

Lisaks eelnevale tundub huvitav vaadelda Marit Hanseni bakalaureusetööd „Reaalide tõlkimine norra keelest eesti keelde Ketil Bjørnstadi romaani „Muusikale“ näitel“, mis on kaitstud aastal 2013 ning käsitleb reaalide mõistet ja klassifitseerimist. Oma töös tugineb Marit Hansen peamiselt paljudele arvamustele, näiteks Peter Newmarki reaalide mõiste käsitlusele. Peter Newmark (1988: 95) liigendab kultuurilisi sõnu (*cultural words*) ja võõraid kultuurispetsiifilisi sõnu (*foreign cultural words*). Kultuurispetsiifilised sõnad on reaamid kitsamas tähenduses, st nähtused, mis leiduvad kultuuris A, kuid kultuuris B mitte. Seetõttu ei ole kultuuris B nende nähtuste tähistamiseks ka sõnu. Newmark rõhutab, et kultuurilisi sõnu on kerge märgata, kuna nad on seotud (ühe) kindla keelega ja neid ei saa sõna-sõnalt tõlkida, aga paljud neist koosnevad igapäevakeele sõnadest (nt *topping out a building, gentlemen, please, mud in your eye*). Sellisel juhul oleks literaalne ehk sõnasõnaline tõlge tähendust moonutav ja tõlkimiseks sobiks pigem kirjeldav-funktsionaalne ekvivalent. (Hansen 2013: 6)

Paljud tööd baseeruvad Sider Florini reaali definitsioonil. Florini järgi on reaamid objektidele ja nähtustele osutavad sõnad ja sõnaühendid, kirjeldades eluviisi, kultuuri, sotsiaalset ja ajaloolist arengut, mis on ühes kultuuris tavalised, kuid teises võõrad. „Florini sõnul näitavad reaamid ka seda, et tõlked jäävad alati tõlgeteks. Olenemata sellest, kui erinevaid meetodeid reaalide tõlkimise probleemi lahendamiseks kasutatakse, jääb probleem lõpliku ja selge lahenduseta“. (Hansen 2013: 6)

Florini ja Newmarki sõnul toimub reaalide klassifitseerimine **teemade järgi**. Sarnase liigituse on teinud oma töös Mari Laan. Mari Laane reaalide klassifikatsioon on esitatud tervikuna. Kõik näited on bakalaureusetöö autori omad. Liigituse aluseks on võetud Florini ja Vlahhovi klassifikatsioon, tundudes nii üpriski ammendav:

1. Geograafilised reaaliid (*taiga, tundra*)
 - 1.1. Füüsiline geograafia ja meteoroloogia
 - 1.2. Inimtegevusega seotud geograafilised objektid
 - 1.3. Endeemid, st ainult mingis piirkonnas esinevad taime- ja loomaliigid
2. Etnograafilised reaaliid
 - 2.1. Olme
 - 2.1.1. Söögid, joogid (*pelmeenid –пельмени*)
 - 2.1.2. Igapäevaeluga seotud asutused
 - 2.1.3. Riietus (*kaftan – кафтан*)
 - 2.1.4. Elamud, mööbli- ja tarbeesemed (*seenine – сени*)
 - 2.1.5. Transport (*Lada – Лада*)
 - 2.1.6. Muu
 - 2.2. Tööga seotud reaaliid (*brigadir, traktor, kolhoos – бригадир, трактор, колхоз*)
 - 2.3. Kunsti ja kultuuriga seotud reaaliid
 - 2.3.1. Muusika ja tantsud (*kasatšokk – казачок*)
 - 2.3.2. Muusikainstrumendid (*gusli – гусли*)
 - 2.3.3. Folkloor (*bõliina – былина*)
 - 2.3.4. Teater
 - 2.3.5. Muud kunstiliigid
 - 2.3.6. Kunstiga tegelevad inimesed
 - 2.3.7. Tavad ja rituaalid (*vana uus aasta – Старый Новый год*)
 - 2.3.8. Peod ja mängud (*kullimäng – салки, maipüha – первомай*)
 - 2.3.9. Mütoloogia (*ritvkõhn – Кощей Бессмертный*)
 - 2.3.10. Kultusega seotud isikud ja esemed
 - 2.3.11. Tähtpäevad
 - 2.4. Etnilised nimetused
 - 2.4.1. Rahvanimetused
 - 2.4.2. Hüüdnimed, enamasti naljatlevad või solvavad
 - 2.4.3. Nimetused elukoha järgi

- 2.5. Mõõtühikud ja raha
 - 2.5.1. Mõõtühikud (*puud – нуð*)
 - 2.5.2. Rahaühikud (*rubla – рубль, kopikas – копейка*)
 - 3. Ühiskondlik-poliitilised reaaliid
 - 3.1. Administratiiv-territoriaalsed reaaliid (*vald – волость*)
 - 3.1.1. Administratiiv-territoriaalsed üksused
 - 3.1.2. Asulad
 - 3.1.3. Asula osad
 - 3.2. Võimuorganid ja võimukandjad (*duuma – дума, tsaar – царь*)
 - 3.3. Ühiskondlik-poliitilist elu puudutavad reaaliid (*perestroika – перестройка*)
 - 3.3.1. Poliitilised organisatsioonid ja ühendused
 - 3.3.2. Patriootilised ja ühiskondlikud liikumised
 - 3.3.3. Sotsiaalsed nähtused ja liikumised
 - 3.3.4. Aunimetused, kraadid, tiitlid ja kõnetlussõnad
 - 3.3.5. Ametiasutused
 - 3.3.6. Haridus- ja kultuuriasutused
 - 3.3.7. Seisused, kastisüsteemid ja sinna kuuluvad inimesed
 - 3.3.8. Seisuse märgid ja sümbolid
 - 4. Sõjaga seotud reaaliid (sõjalised üksused, relvad, mundri osad, sõjaväelised seisused (*družiina – дружина, raudsärk – кольчуга*)
- (Laan 2006: 18)

Reaali mõiste kontekstis on mõistlik rääkida sõnade konnotatiivsest ja denotatiivsest tähendusest. Denotatiivne tähendus on keelesüsteemis kinnistunud tähendus, mis on ühine keelekasutajate jaoks. Konnotatiivne tähendus on aga isiklikum ja viitab tähenduskogemustele, mida sõnade tarvituse tekitab konkreetse kõneleja. (Karlsson 2002: 267)

Konnotatsioon on teisene, kaudne tähendus. Ta erineb denotatsioonist kui esmasest, otsesest tähendusest. Konnotatsioon on sõna põhitähendusele lisanduv tundmuslik tähendusvarjund, nt halvustav varjund sõnal *peldik*.

Konnotatsioonid on tavaliselt seotud teatud keelekasutaja kogemuste ja entsüklopeediliste teadmistega, mis on ühel või teisel viisil markeeritud ning millele lisandub mingi lisanüanss. Seda illustreerib järgnev näide. Mingi kindel nimi võib olla mõne inimese jaoks seotud inimesega, kellega ta on kunagi kokku puutunud ja kelle nimi on saanud mingi konnotatsiooni. Kui kellegi naaber oli joodikust vanamees nimega Mati, siis arvatavasti ei pandaks oma pojale nimeks *Mati*. Hetkel on Eestis teatud gruppide jaoks (nt sundüürnikud) negatiivne assotsiatsioon ehk konnotatsioon sõnaga *omandireform*. Siit võime järeldada, et konnotatsioonid ei ole konventsionaalsed ja individuaalse olemuse tõttu on nad väga tihti ebastabiilsed. (Karlsson 2002: 268)

Kui mõelda tõlkimisprotsessile, on mõistlik rääkida tõlke kultuurilisest aspektist. Sellest kirjutab Karen Schmidt magistritöös „Kultuurispetsifiliste elementide tõlkimine Daniel Kehlmanni romaani „Maaailma mõõtmine” näitel“. Oma töös tugineb Schmidt paljudele seisukohtadele, näiteks Reissi ja Vermeeri (1991: 26) *skopos*-teooriale, mis mängib tähtsat rolli kultuuriteema arendamisel. Teooriat võib seletada järgmiselt: kultuur ja keel on lahutamatu omavahel seotud ja keel ei saa esineda autonoomse süsteemina ilma kultuurita. Sellest järeldub, et tõlkimise eesmärk on adekvaatse teksti loomine *sihtkultuuris* (Schmidt 2011: 6). Schmidtiga on samal seisukohal ka keeleteadlane Peeter Torop (2002: 334), kes on kindel, et keel, kirjandus ja kultuur on omavahel tihedalt seotud ja moodustavad ühe süsteemi ning neid ei saa eraldi vaadelda.

Viimasel ajal on tõlkevaldkonnas toimunud väga tähtsad muutused. Tavapärane tõlketeadus on muutunud ja saanud rohkem kultuurilise kallakuga protsessiks, mille keskmes on nüüd tõlge ja tõlke roll sihtkultuuris.

Funktsionalistliku koolkonna esindaja House käsitleb oma töös (2002: 97–100) kaht tõlketüüpi: **varjamata** tõlget ja **varjatud** tõlget. Varjamata tõlge tähendab seda, et lugeja tunneb sihtkultuuri ning et tegemist on tõlgitud tekstiga (ehk see ei ole originaalne tekst). Sel juhul saab tõlkija tõlkida universaalseid tekste, mille mõttest arusaamiseks ei ole vaja laiemat konteksti. Varjatud tõlge peab olema sihtkultuurile

lähendatud nagu originaal. Sellel juhul „tõlkija analüüsib lähteteksti läbi sihtkultuuri lugeja silmade“. (Schmidt 2011: 9)

Veel üht tähtsat mõistet, mis on seotud reaalide ja varjamata/varjatud tõlgetega, käsitleb oma doktoritöös Klaarika Kaldjärv. **Kodustamise-võõrasuse aspekti** olemust mõistame siis, kui jutt on kultuuriterminitest või reaalistest.

„Võõrapärastamine on originaali lugejale tuttavate ja tõlke lugejale mittetuttavate elementide reprodutseerimine tõlkes sellisel viisil, et nad tõlketekstis annavad märku oma pärinemisest teistsugusest kultuurikontekstist (Kaldjärv 2007: 68) ning kodustamine seevastu tähendab tekstist võõrapärasuse kaotamist ja tõlkimisel vastuvõtva kultuuri tekstinormidest lähtumist“. (Schmidt: 2011, 9) Näteks sõnad *patio* ja *paella*, kui nad ei esine hispaaniakeelses tekstis, on ilmekad näited võõrasusest. (Variantide *vanaema oli paella just valmis saanud* ja *vanaema oli söögi/riisi/riisihautise just valmis saanud* sobivus sõltub kontekstist, tekstitüübist). Kaldjärv väidab, et võõrapärastamise ja kodustamise opositsioon ei ole sugugi universaalne, vaid töötab ainult teatud tekstielementide, nt reaalist tõlkimise strateegiate uurimisel. Ülaloodud näite puhul otsustab tõlkija, kas ta tahab oma teksti natuke eksootilisemaks muuta või mitte.

2. Reaalide tõlkimise strateegiad

Tõlkimise koht kultuuris on alati polüseemiline. See on ala, millega on inimesed olnud seotud juba palju aastaid. Alles viimase viiekümne-kuuekümne aasta jooksul on hakatud aktiivsemalt rääkima sellest, et tõlkimisel võib olla kultuuris tähtsam koht kui siiani arvatud. Praeguseks on palju vaidlusküsimusi selgeks räägitud ja lahendatud, ent osad neist on endiselt jäänud vaidlusküsimusteks tänapäevani. (Kaldjärv 2007: 58)

Kultuurispetsifiliste elementide mõiste (kuhu kuuluvad reaalidki) tähendab seda, et ühes kultuuris on sellele omased nähtused ja objektid, kuid teises kultuuris need objektid ja nähtused ei eksisteeri või on neil erinev tähendus. Kui lähtekultuuris on mingisugused objektid või nähtused harilikud, aga samal ajal sihtkultuuris ei pruugita sellele objektile või nähtusele tähistust leida, siis on mõistlik rääkida erinevatest tõlkestrateegiatest. (Schmidt 2011: 3)

Mari Laan on oma magistritöös esitanud põhilised tõlkimisstrateegiad. Autor väidab, et need tõlkemeetodid võivad eristuda ja sõltuvad tihti tõlkijate eelistustest. Vaatamata sellele võib öelda, et kaheks peamiseks suunaks on ühelt poolt transkriptsioon ja teiselt neutraalsete vastete kasutus. (Laan 2006: 44)

Seevastu eristab Komissarov (1990: 144) kaht põhilist meetodit, milleks on laenamine ning tõlkimine. Lisaks leitakse, et mõnel juhul võiks reaaliid sihttekstis üldse vahele jätta. **Sõna laenamine** on kõige sobivam viis reaalide kohaliku koloriidi edastamiseks. See hõlmab selliseid meetodeid nagu transkriptsioon ja transliteratsioon. **Transkriptsiooni** mõiste all peetakse silmas leksikaalse üksuse foneemset taastamist – see on foneetiline jäljendamine, näiteks ingliskeelne *know-how*, venepäraselt *ноу-хау*, eestikeelne *oskus teave*. Harva kasutatakse ikkagi ka reaalide transliteratsiooni. Transkriptsiooni ja transliteratsiooni mõisted on tihedalt omavahel seotud. Nende peamine erinevus seisneb selles, et **transliteratsioonil** reprodutseeritakse **tähelist koosseisu**, samal ajal kui transkriptsioonil reprodutseeritakse häälikukuju. Tavaliselt on

heli edastamine efektiivsem kui graafilise kuju säilitamine, aidates koloriiti paremini mõista. Seetõttu kasutatakse tõlkimise meetoditest tihedamini just transkriptsiooni.

Transliteratsiooni näide: *Все люди рождаются свободными и равными в своём достоинстве и правах* → *Vse lyudi rozhdayutsya svobodnymi i ravnymi v svojom dostoinstve i pravakh*¹ (Humphrey 1948).

Teine reaaside edasiandmise viis on **tõlkimine**. Reaalide tõlkimine on mõttekas juhtudel, kui mingil põhjusel ei ole võimalik transkriptsiooni või transliteratsiooni kasutada. Seda on võimalik rakendada järgmistel viisidel:

- 1) neologismide (uudiskeelendide) kasutamine ja tähendab, et keelend on tulnud käibelega hiljuti või on tuntud keelend saanud täiesti uue tähenduse: *lendav taldrik*, *euroskeptik*, *faksima*, *turvavärav* jne;
- 2) **kalka** (tõlkelaen) on omakeelne sõna või sõnaühend, mis on võõrkeelest sõna-sõnalt tõlgitud ning võõrsõna tähenduse säilitanud, nt sõnad *seebiooper*, mis on ingliskeelse sõna *soap opera* vaste, ja *vareenikud*, mis on venekeelse sõna *вареники* tõlkelaen;
- 3) **poolkalka** kujutab endast osalist laenu. See tähendab, et üks element reaalist tõlgitakse transkriptsiooni/transliteratsiooni kasutades ja teine element tõlgitakse kalka abil;
- 4) **adaptatsioon** (*освоение*) – võõrkeelse reaali adaptatsioon, säilitades sihtkeeles oma sõnavormi. Sellisel juhul kaotab reaal aga osaliselt oma semantilise tähenduse. Poola keelest tuli näiteks ukraina keelde nii viisi kõnetlussõna *пан*, *пани*, mis eesti sõnavaras on ka reaal, tähendades Poola aadlitiitlit ja kõnetlussõna *härri*. Tänapäeval kasutatakse seda sõna peamiselt naljatlevalt;
- 5) **semantiline neologism** – uus sõna või sõnaühend, mis on tõlkija välja mõeldud ning mille abil on võimalik reaali mõtet edastada;
- 6) **lähedane tõlge** reaalide tõlkimiseks. Nii on võimalik reaali mõte selgelt edastada, kuid keeleline koloriit võib hägustuda;

¹ Kõik inimesed sünnivad vabade ja võrdsetena oma väärikuse ja õigustega.

- 7) **analoogi kasutamine**, kus tundmatu reaali asendatakse ning selle asemel kasutatakse reaali, mille tähendus on lähedane. See meetod põhineb funktsionaalse ekvivalendi kasutamisel, mis assotsieerub tõlkelugejal sarnaselt nagu originaali lugejal;
- 8) **kirjeldav tõlge** – kehtib juhul, kui tõlkija ei saa mingil põhjusel kasutada teisi meetodeid ja on sunnitud selgitama tundmatut mõistet. Näiteks ingliskeelne börsitermin *open outcry* tähendab sõna-sõnalt tõlkides *avahõige*. Selline sõnastus aga ei anna lugejale võimalust väljendit adekvaatselt mõista. „The Oxford Dictionary for the Business World“ (1993) järgi sõnastatakse termini *open outcry* tähendus järgmiselt: *a meeting of commodity brokers with dealers in order to form a transaction. Traders usu. form a ring around the person shouting out bids and offers*; eesti keeles lühidalt *börsitehingu meetod, kus otseselt kontakteeruvad müüja ja ostja*. Niisiis oleks tõlkijal parem kasutada kirjeldavat tõlget.
- 9) **kontekstuaalne tõlge** – selle strateegia kasutamine tähendab, et tõlkija tugineb kõigepealt kontekstile ja vastavalt sellele otsib võõras keeles sobiva ekvivalendi.

Ülaltoodud reaalide tõlkestrateegiate loetelu annab tõlkijale võimaluse valida konkreetse strateegia igasuguse teksti tõlkimisel. Antud strateegiad on kokkuleppelised ning neid kasutatakse vastavalt tekstile.

Leidub ka kolmas variant (lisaks sõnalaenamisele ja tõlkimisele), milleks on **väljajätmine**. Väljajätmist kasutatakse juhul, kui tekivad raskused reaalide tõlkimisel. See meetod aga ei ole soovitatud, kuna tõlkimisel kaotab originaaltekst alati oma iseloomu, koloriidi ning mõnikord isegi mõtte, mille kirjanik andis oma teosele.

3. Vene ja eesti kultuur ja kirjandus. Kultuuride vaheline distant

Käesolevas bakalaureusetöös vaadeldakse eesti-vene reaale. Tõlkimisprotsessi ja ilukirjanduse paremaks mõistmiseks on otstarbekas kõigepealt uurida kultuuri, ühiskonda ja ajalugu. Kultuuri mõistetakse hästi ilukirjanduse abil ja ka vastupidi – ilukirjandust kultuuri abil –, järelkult on see mõistmisprotsess kahesuunaline. Kui lugeda teiste rahvaste ilukirjandust, mõistetakse hiljem seda rahvast paremini. Kirjandusest arusaamine nõuab ka ajaloo, olme ja kommete mõistmist. Sellest tulenevalt arvab käesoleva bakalaureusetöö autor, et need protsessid peavadki olema **kahesuunalised**. Antud teemat käsitleb tõlkija Tatjana Verhoustinskaja (2015: 139) artiklis „Eesti kirjandusest ja selle tõlkimisest“, mis ilmus almanahhis „Tõlkija hääl“.

„Miks tõlkida eesti kirjandust vene keelde? [---] Arvan, et inimestel, kelle emakeel on vene keel (ja neid elab Eestis veel üsna palju), oleks päris kasulik tunda asju, mis pakuvad huvi eesti lugejatele, sest isegi kui oled eesti keele eksamiga hakkama saanud, naljalt ilukirjandust selles keeles lugema ei hakka. Aga ilukirjandus aitab mõista teiste rahva olemust ja tõekspidamisi, aitab teda lähemalt tundma õppida. [---] Teha ennast tuntuks suures maailmas, kus praegu elab juba üle seitsme miljardi inimese, on pisitillukesel Eestil praktiliselt võimatu, kuid on hea, kui sind tunnevad kas või lähinaabrid“ (Verhoustinskaja 2015: 139).

Vene ning eesti ajalugu ja kultuur on tihedalt omavahel läbi põimunud. Erinevate ajalooperioodide tõttu näeme vene kultuuri mõju eesti kultuuriruumile. Selle mõju tulemusel on tekkinud eriline eesti-vene kogukond, mis olnud kahe kultuuri mõju all.

Venelasi maailmas ja Eestis on vaadeldud lühidalt kogumikus ”Rahvused Eestis. Venelased” Roman Ljagu ja Ita Serman. Venemaa Föderatsioon on maailma suurim riik, mis asub Ida-Euroopa ja Aasia territooriumil. Kagus on Põhja-Korea, lõunas on Hiina, Mongoolia, Kasahstan, Aserbaidžaan ja Gruusia. Läänes on Valgevene, Läti, Eesti, Soome, Norra. Venemaal on piir ka Leedu ja Poolaga (Ljagu, Serman 2007: 7). Alates ürgajast on Venemaa riigipiir kokku puutunud erinevate rahvustega, mis on

mõjutanud kultuuri sügavalt ja põhjalikult. Võib kindlasti konstateerida, et piiriäärsed rahvad erinevad tunduvalt nendest, kes elavad Venemaa südames. Järelikult on omapärane kultuur tekkinud nii Eesti piiril kui sisemaal.

Vene rahvas on praegusel Eesti alal elanud juba Liivimaa orduriigi aegadest alates. Mitmetes kohtades tegutsesid õigeusu kirikud ja kujunesid vene kvartalid, kus elasid näiteks pihkvalastest kaupmehed ja müürsepad. Mäepealne, mida hetkel tuntakse Tallinnas kui Sulevimäge, oli sajandeid tagasi vene kaupmeeste elamispaigaks. Algselt asus sellel mäekesel ka õigeusu kirik, mis kandis püha Nikolause nime. 17.–18. sajandil seadsid end Peipsi järve kirde- ja läänekaldal sisse vene vanausulised, kes põgenesid patriarh Nikoni kirikureformide eest. 19. sajandil asus linnadesse elama vähesel määral vene kaupmehi, käsitöölisi, sõjaväelasi. Derpti (Tartu) ülikoolis õppis aga arvukalt vene üliõpilasi. 19. sajandi lõpuks suurenes natuke vene elanikkond Eestis ametnike, sõjaväeteenistujate, õpetajate, üliõpilaste ja ülikooli professorite arvelt. Samuti saabus siia kvalifitseeritud töölisi, kes hakkasid ehitama sadamaid, raudteid, tehaseid. Teise maailmasõja eelses Eesti Vabariigis mõjutasid venelaste arvu bolševistlikult Venemaalt lahkunud vene emigrandid, samuti inimesed, kes elasid enne Petserimaal ja Narva-tagustel aladel. Pärast Eesti taasiseseisvumist võidi kõnelda venelastest kui arvukaimast vähemusrahvusest Eestis. (Ljagu, Serman 2007: 51–52)

Kui jutt käib kultuuride vahelistest suhetest, on tarvis mainida sellist kultuuride vahelist aspekti nagu **distant**s. Ülaltoodud ajalooline ülevaade näitab, et eesti-vene omavahelised suhted on arenenud aastasadade jooksul. Leidub momente, mis lähendavad, aga vaatamata sellele on kultuuride vaheline distantss ikkagi säilinud. Seda kultuurilist teemat käsitleb Hille Pajupuu oma käsiraamatus „Kuidas kohaneda võõras kultuuris?“. Pajupuu (2000: 10) jagab seisukohta, et eri kultuuride võrdlemisel ei piisa ainult tähelepanu pööramisest kultuuride erinevusele, vaid rõhku tuleb panna ka nende sarnasusele. Just sarnasuste järgi saab inimene võõras kultuuris kohaneda. „Näiteks on eestlased pigem individualistid, venelased pigem kollektivistid. Neist tunnustest lähtuv käitumine on vägagi erinev. Eestlased tõstavad esiplaanile isiklikud huvid, venelased aga arvestavad ennekõike oma perekonnaga, sõpradega, töökaaslastega või lähtuvad

mõne muu rühma huvidest, kuhu nad kuuluvad, ning jätavad isiklikud huvid tagaplaanile. Samas on Eesti ja Vene kultuuri sarnane joon **maskuliinsus**: suurt tähelepanu pööratakse sõjalisele kaitsevõimele, mitte loodushoiule ega sotsiaalhoolekandele nagu feminiinsetes kultuurides.“ Sarnasuste leidmine on vajalik kultuuride vahelise suhtluse jaoks (eriti kui kaks rahvast elavad ühes piirkonnas). See hõlbustab üksteisemõistmist ja lühendab meie kultuuride vahelist distantssi.

On tähtis märkida sedagi, et kultuurierinevused on alati relatiivsed. Teise kultuuri mõistmisel lähtutakse peamiselt oma kultuurist. Lisaks sellele tuleb vaadelda, kuidas on läbi ajaloo arenenud venekeelne tekst Eestis. Sergei Issakov käsitleb vene kirjanduse teemat ja kirjutab sellest oma artiklis „Vene kirjandus Eestis“.

Nõukogude ajal oli võimalik selgelt näha, et aastatel 1940–1985 domineerisid väliskirjanduse tõlgete hulgas tõlked vene keelest eesti keelde, moodustades 41% ilukirjanduslikust tõlkest. See näitav on üsna kõrge, sest 43% moodustasid tõlked kõikidest teistest keeltest. Need proportsioonid olid põhjustatud valitsevast poliitilist olukorrast ja on selge, et niisugune olukord tekitas põhjendatud pahameelt eesti intelligentsi hulgas. Lisaks sellele oli teoste valik tõlkimiseks dikteeritud ideoloogiliselt, kuid õnneks Eestis, võrreldes teiste nõukogude riikidega, oli vaimne atmosfäär vabam ja tehti erandeid (näiteks A. Solženitsõni, M. Bulgakovi tõlked).

Perestroika ajal muutus kirjanduse valik põhjalikult ning vene tõlgete osa vähenes 33%-ni. Võitlus iseseisvuse eest 1980. aastate lõpus ning 1990. aastate algul tipnes venevastaste meeleoludega (kuigi need olid olemas juba enne, nõukogude ajal). Nõukogude süsteemid assotsieerusid tihti venelastega. Need venevastased meeleolud säilisid edaspidigi, eriti vahetult pärast taasiseseisvumist. Sarnase olukorra võib tuua samuti kirjanduselust. Ilmekaim näide sellest on eesti proosakirjaniku Arvo Valtoni publitsistlik raamat „Из воззрений националиста“ (1997). Valton leiab venelastes ainult negatiivseid külgi ning arvab, et vene kultuur on iseseisvusetu ja laenanud kõik läänest. Tuleb aga mainida, et niisugused russofoobide näited on üsna harvad. Teised

kirjanikud, vastupidi, kaitsesid vene keelt ja kultuuri. Nende hulgas oli Eesti Vabariigi president ja kirjanik Lennart Meri, eesti luuletaja Jaan Kaplinski ja teised.

Aastatel 1992 – 1999 ilmus Eestis 2234 väliskirjanduse teost. Neist ainult 40 oli tõlgitud vene keelest; läänekirjanduse tõlgete hulk oli järsult suurenenud. Tuleb tõdeda, et venekeelsete tõlgete tase langes, kuna suur osa suurepäraastest viimase kümnendi eesti-vene tõlkijatest lahkus Eestist. Näiteks 2000. aastal ilmus A. Solženitsõni tõlge, mis tõlgiti inglise keelest, ning kirjanik ise tunnistas, et see tõlge oli väga halva kvaliteediga. Olukorda halvendas asjaolu, et eestlaste noorem põlvkond ei osanud vene keelt ega lugenud vene autoreid originaalis. 2000. aastal oli vene kirjanduse olukord Eestis üsna vilets. Hiljem olukord aga natuke paranes.

Ei saa öelda, et kõik on muutunud pöördeliselt, kuid huvi vene keele vastu on nüüd suurenenud. Paljudes Eesti koolides on vene keel teine võõrkeel (esimene ja kohustuslik on ikkagi inglise keel). Võib märkida, et huvi on suurenenud ka vene kultuuri vastu. Vene keelest tõlgitakse tihti meelelahutuskirjandust. Näiteks on hakatud tõlkima A. Marininat (10 romaani), D. Dontsovat (5 romaani) ja B. Akuninit (3 romaani). Ilmunud on ka vene klassika uued väljaanded või tõlgete uued versioonid: Puškin, Dostojevski, Solženitsõn, Bulgakov, Pasternak, Voinovits, Grossman. (Isakov: 2005)

4. Reaalid konkreetsetes tõlgetes

Bakalaureusetöö autor uuris, kuidas on tõlgitud reaale Bunini raamatus „Hämarad alleed“ (tõlkija Maret Käbin, 1993) ja Bulgakovi romaanis „Meister ja Margarita“ (tõlkijad M. Varik ja J. Ojamaa, 1967). Eelnevas peatükis oli põhjalikumalt käsitletud, kuidas on aja jooksul muutunud eesti-vene suhted ning olukord ilukirjanduse tõlkimises.

4.1. Bunini „Hämarad alleed“

Ivan Bunin kirjutas oma jutustuse „**Hämarad alleed**“ teise maailmasõja ajal pagulasena Prantsusmaal. Esimene väljaanne ilmus 1943. aastal New Yorgis, teine, III osaga täiendatud variant 1946. aastal. Hilisematesse väljaannetesse on lisatud veel üks jutustus.

Ivan Bunin oli vene kirjanik, luuletaja ja esimene vene Nobeli preemia laureaat. Oma parimad tööd kirjutas Bunin emigratsiooni ajal. Temast on saanud üks peamisi vene kirjanduse esindajaid välismaal. Ivan Bunin oli viimane klassik, kes on kujutanud Venemaad 19.–20. sajandil. (Pravdin: 1933)

Bunini lühikesed jutud kajastavad oma aega, sest peategelased elavad Venemaa südames ja on nii maarahva soost kui mõisahärrad. Niisugune ulatus annab võimaluse vaadelda sotsiaalse olustiku eripära ja uurida, millised olid toonased sündmused ja traditsioonid ning kuidas on tolleaegsed vene reaaliid eesti keelde tõlgitud.

Järgnevalt on toodud mõned näited erinevatest juttudest.

Näide 1.

Худая, высокая. Носила желтый ситцевый сарафан и крестьянские чуньки на босу ногу, плетенные из какой-то разноцветной шерсти.

Kõhn ja pikka kasvu. Kandis kollast sitssarafani ja värvilistest lõngadest punutud talupojasusse palja jala otsas.

Bunin „Rusja“

Lisaks sellele, et selles lauses mainitakse *sarafani*, mis on reaal ja kuulub etnograafiliste reaalide hulka, on märkimisväärne ka see, et lauses on kasutatud arhailist vene sõna *чуньки*, mis tähendab nõõridest punutud pastlaid (*веревочные ланги*). Eestikeelses variandis ei leidnud tõlkija täpset vastet selle sõna tõlkimiseks ja seletamiseks ning on kasutanud sõnaühendit *punutud talupojasuss*.

Näide 2.

Не угощайте его, папа, напрасно. Он вареников не любит. Впрочем, он и окрошки не любит, и лапши не любит, и простоквашу презирает, и творог ненавидит.

Ärge temale pakkuge, isa, ei ole mõtet. Vareenikuid ta ei armasta. Muide, okroškat ta ka ei armasta, ja nuudleid ei armasta, hapupiima ta põlgab ja kohupiima vihkab.

Bunin „Rusja“

Selles lauses on ilmselge, et sõnad *okroška* ja *vareenikud* on reaamid (Florini ja Vlahhovi järgi kuuluvad need sõnad etnograafiliste reaalide hulka, mis tähistavad olmet, täpsemalt rahvakööki). Võib ka märkida, et antud lause puhul on kasutatud **tõlkelaenu** ehk **kalkeerimist**, mis tähendab, et võõrkeelest on sõna-sõnalt tõlgitud ning võõrsõna on oma tähenduse säilitanud.

Ka sõnu nagu *ненастье, колея* käsitletakse mõnel juhul reaalidena:

Näide 3.

В холодное осеннее ненастье, на одной из больших тульских дорог, залитой дождями и изрезанной многими черными колеями, к длинной избе, в одной связи которой была казенная почтовая станция, а в другой частная горница, где можно было отдохнуть или переночевать, пообедать или спросить самовар, подкатил закиданный грязью тарантас с полуподнятым верхом, тройка довольно простых лошадей с подвязанными от слякоти хвостами.

Ühel külmal ja sombusel pühapäeval sõitis pori täispritsitud, poole peale tõstetud kummiga tarantass, ees kolm üsna tavalist hobust, kõigil saba pori pärast üles seotud, ühel suurel, vihmadest uhitud, paljudest mustadest rattarööbastest viirutatud Tuula maanteel pika maja ette, kus ühe katuse all olid kroonu postijaam ja maja teises otsas erakätes sõbratuba, kus sai puhata või ööbida, lõunat süüa või samovari tellida.

Bunin „Hämarad alleed“

Näeme, et ühes lauses on kasutatud vähemalt nelja reaali. Amar Setti Ali järgi on eeltoodud lauses kasutatud **kirjeldavat tõlget**. Kirjeldava tõlke metoodikat kasutatakse traditsiooniliselt reaalide ja mitteekvivalentse leksika edastamiseks sellepärast, et tegu on parima võimalusega sõna või sõnaühendi denotatiivse tähenduse säilitamiseks. Niisugust keeleteaduslik-kultuurilist aspekti on ilukirjandusliku teksti tõlkimisel uurinud just Ali (2014). Hoolimata sellest, et Ali võrdles oma töös vene ja araabia keelt, võib järeldada, et see on aktuaalne ilukirjandusliku teksti eestindamisel samuti.

Hüpo- ja hüperonüümiline tõlge:

Näide 4.

На козлах тарантаса сидел крепкий мужик в туго подпоясанном армяке, серьезный и темноликий ...

Tarantassi pukis istus turjakas külamees, muistse maanteeröövli moodi, tõsine ja tumeda näoga ...

Bunin „Hämarad alleed“

Märgatud on sedagi, et tõlkimisel on toimunud naiskarakteri nime tähenduse vaesestamine. Nimi *Nadežda* on tõlgitud **transliteratsiooni** abil (reprodutseeritakse tähestik koosseisu), kuid selle nime sõna-sõnaline tähendus on *lootus* ja venekeelses originaalis ei sümboliseeri see ainult nime, vaid ka lootust kui elunähtust.

On hästi näha, et Bunini teoses on palju näiteid, mida võib esile tuua ning mis kajastavad aega, andes võimaluse uurida ajalugu (mida saab ka reaaside abil teha).

4.2. Bulgakovi „Meister ja Margarita“

Mihhail Bulgakov sündis 15. mail 1891. aastal Kiievis, mis tol ajal oli Vene impeeriumi koosseisus. Bulgakovil oli hea ja õnnelik lapsepõlv ja juba lapseas hakkas teda huvitama teater. Bulgakovi lemmikautoriteks olid Gogol, Puškin, Dostojevski ja Dickens. Ilmselt nende teostest leidis ta ka oma inspiratsiooni.

Aastal 1909 lõpetas Bulgakov Kiievi gümnaasiumi ja pärast seda astus Kiievi ülikooli arstiteaduskonda. Aastatel 1916–1919 töötas ta arstina. Sellest perioodist pärineb tema teos „Noore arsti märkmed“. 1919. aastal ilmus Bulgakovi esimene raamat – följetonikogumik.

Aastatel 1922–1926 kirjutas ta näidendeid, mida kahjuks lavale ei lubatud. „Põgenemine“, mis jutustas sõjakoledest, keelati Jossif Stalini poolt, sest kunstinõukogu hinnangul illustreeritakse näidendis emigratsiooni ja valgekaartlust. 1930. aastatel töötas Bulgakov Moskva Suures Teatris libretisti ja konsultandina.

Romaani „Meister ja Margarita“ peetakse kultuslikuks, tähtseks ja Bulgakovi kuulsaimaks tööks. Ta alustas romaani kirjutamist 1928. aastal, aga teos avaldati alles 1966. aastal, 26 aastat pärast Bulgakovi surma. Raamatu avaldamisele järgnes Bulgakovi loomingut rahvusvaheline tunnustamine. Romanis peegeldub kirjaniku

kriitiline suhtumine nõukogude ühiskonda ning selle kirjanduslikkesse institutsioonidesse. Teost hinnatakse selle filosoofiliste alltekstide ja kõrge kunstilise taseme pärast.

Reaalide tõlkimisprobleemidest romaanis „Meister ja Margarita“ kirjutab Maljarevskaja (2012: 149) oma teadustöös. Romaan on tõlgitud paljudesse keeltesse, kuid tänapäevani on jäänud püsima üks probleem: kas originaali ja tõlgitud versiooni lugejate muljed on samad või erinevad vastavalt rahvusele. Selle teadusuuringu läbiviimiseks valiti kaks ingliskeelset tõlkeversiooni: Piver'i ja Volhonskaja tõlge (1997) ning Glenn'i tõlge (1967). Antud teose tõlkimisel on kõik aspektid tähtsad: teksti mõte ja selle väljendamise viisid, romaani erilise atmosfääri edastamine, tegelaste kirjeldus ja muidugi nende igapäevaelu ja olme kirjeldus. Mõista on vaja nõukogudeaegset tegelikkust; mõistmata selle ajaperioodi olmesfääri, on võimatu objektiivselt hinnata, millest see teos üldse on.

Romaan avab lugeja jaoks täiesti uue maailma, mis oleks kättesaamatu selle maailma reaalide tundmiseta:

Näide 5.

«Дайте Нарзану», - попросил Берлиоз. «Нарзану нету», ответила женщина в будочке и почему-то обиделась.

„Andke pudel narsaani,“ palus Berlioz. „Narsaani ei ole,“ vastas naine putkast miskipärast solvunult.

Bulgakov „Meister ja Margarita“

Narsaan on mineraalveeallikas linnas Kislovodsk ning mineraalvett ennast nimetatakse samuti *narsaaniks*. See vesi oli väga populaarne nõukogude ajal. Tuleb tõdeda, et mineraalallikad ja -vesi olid nõukogude ajal vägagi populaarsed. Jooke nagu narsaan, Essentuky, Borjomi teavad kõik sel ajal elanud kohalikud.

Eestikeelses variandis täpsustatakse narsaani liigisõnaga *pudel*. Seda juhuks, kui eesti lugeja ei tea, mida narsaan võiks tähendada. Kuigi antud juhul ei tekita vene-eesti tõlge tõlkija jaoks küll raskusi. Seda võib seletada nii, et tol ajal olid nõukogude korra ja olmega seotud objektid väga levinud, mistõttu olid paljud terminid ja mõisted tuttavad ka eesti rahva jaoks.

Uurides Piveri ja Volhonskaja tõlget, võib märgata, et *narsaan* on inglise keelde tõlgitud sõnaga *seltzer*, mis tähendab gaseeritud vett. Võib öelda, et antud tõlkimise variatsioon on **analoog**. Sõna *seltzer* tähendus on sarnane ja edastab üldist mõtet, kuid kaotab rahvuslikku ja kultuurilist koloriiti.

Glenni versioonis on *narsaan* edastatud sõnaga *lemonade*, tähendades jooki, mis on tehtud sidrunimahlast, suhkrust ja veest. Kuigi see ei vasta originaalile, on antud tõlkimismeetod ka **analoog**, aga kaugemal originaalist kui esimene variant. *Lemonade* tähendus ei edasta rahvuslikku koloriiti ning viib lugeja eksiarvamusele, mis jook see üldse on.

Näide 6.

Aprikoosijook ajas jõudsasti kollast vahtu ja ümberringi lõi lõhnama nagu juuksuri juures.

Абрикосовая дала обильную желтую пену, и в воздухе запахло парикмахерской.

Bulgakov „Meister ja Margarita“

Näide 6 kuulub etnograafiliste reaaside alla, alagruppi olme: söögid, joogid. Näeme jälle, et on kasutatakse **analoogilist tõlget**.

Näide 7.

Kuid välismaalast ei üllatunud sugugi ettepanek saata Kant *Solovkisse*, vastupidi, ta sattus sellest vaimustusse.

Но предложение отправить Канта в Соловки не только не поразило иностранца, но даже привело в восторг.

Bulgakov „Meister ja Margarita“

Näide 7 kuulub geograafiliste reaalide alla. Antud juhul on kasutatud **transkriptsiooni** selleks, et venekeelset teksti eestindada. Transkriptsiooni kasutamine on kõige sobivam variant geograafiliste reaalide edastamiseks. Nii koha- kui isiku- nimed jäetakse traditsiooniliselt tõlkimata, et vältida tarbetut segadust.

Näide 8.

«Нет, он не англичанин...» - подумал Берлиоз, а *Бездомный* подумал: «Где это он так наловчился говорить по-русски, вот что интересно!» - и опять нахмурился.

”Ei, inglane ta ei ole,” arvas Berlioz, *Bezdomnõi* aga mõtles: Ma tahaksin teada, kus ta selle vene keele nii peenelt on ära õppinud?“ ja läks jälle tusaseks.

Bulgakov „Meister ja Margarita“

Ka selles näites on kasutatud transkriptsiooni kui tüüpilist nime edastamise strateegiat. Seda varianti peetakse **etniliseks objektiks**, sest ainult selles konkreetses romaanis on see nimi ja sellel nimel on tähendus.

Näide 9.

- Какие предпочитаете? – повторил неизвестный.
- Ну, «*Нашу марку*», - злобно ответил Бездомный.
(о сигаретах)

„Milliseid te eelistate?“ kordas tundmatu.
„*Meie marki*“, „ vastas Bezdomnõi tigidalt.
(sigarettide kohta)

Bulgakov „Meister ja Margarita“

See näide kuulub etnograafiliste reaalide, täpsemalt olme alla. Tõlkimisel on kasutatud **kalkeerimist** ehk **tõlkelaenu**, mis tähendab et tõlkimine toimus sõna-sõnalt.

Näide 10.

- Ну, где же ему быть, - ответил, криво ухмыльнувшись, администратор, -
натурально, в *вытрезвителе*.

„Kus ta ikka võiks olla?“ vastas administraator virilalt muiates. „Loomulikult
kainestusmajas!“

Bulgakov „Meister ja Margarita“

Bakalaureusetöö autori arvates on ka see etnograafiline reaal, mille tõlkimiseks oli kasutatud kalkeerimist. Kainestusmajad olid tüüpilised nõukogude ajal, see nähtus ja sõna jõudsid Eestisse Nõukogude Venemaalt.

Näide 11.

...председатель правления одной из крупнейших московских литературных ассоциаций,
сокращенно именуемой *МАССОЛИТ*... .

...Moskva ühe suurima kirjandusliku assotsiatsiooni, mida lühendatult nimetati
MASSOLIT-iks... .

Bulgakov „Meister ja Margarita“

Näites 11 on etnograafiline reaal, mis kuulub ühiskondlik-poliitilist elu korraldust puudutavate reaalide rühma. Siin on tõlkija kasutanud transkriptsiooni.

Näide 12.

Но в «Колизее» порция судачков стоит тринадцать *рублей* пятнадцать *копеек*...

Aga „Colosseumis“ maksab kohaportsjon kolmteist *rubla* ja viisteist *kopikat*...

Bulgakov „Meister ja Margarita“

Rahaühikud kuuluvad etnograafiliste reaaside hulka. Tõlkija on valinud kalkeerimisstrateegia.

Näide 13.

Сняв с себя одежду, Иван поручил её какому-то приятному бородачу, курящему самокрутку возле рваной белой толстовки и расшнурованных стоптанных ботинок.

Ivan võttis riideid seljast ja usaldas need ühe sümpaatse habemiku hoolde, kes tõmbas vilkat valge narmendava *tolstovka* ja viltutallatud kingade kõrval.

Bulgakov „Meister ja Margarita“

Seegi näide kuulub etnograafiliste reaaside alla, täpsemalt on tegu olmega – riietusega. Tõlkimisstrateegiana näeme siin transkriptsiooni.

Võib eeldada, et sellised tõlkimise ebatäpsused ei pruugi olla eriti olulised, ent peab tõdema, et romaanis loovad sellised pisiasjad (reaalid) atmosfääri, mis aitab lugejale tutvustada täiesti ainulaadset kirjaniku loodud huvitavat maailma. Seda maailma aitab luua ainult kvaliteetne ja tõetruu tõlge. Bakalaureusetöös esitatud näidetes esines kõige rohkem transkriptsiooni (5) ja kalkeerimist (kuuel juhul).

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli reaali kui nähtuse seletamine, selle klassifikatsioonide määramine ning reaalide põhiliste tõlkimisstrateegiate tutvustamine.

Tõlkestrateegiaid oli käsitletud Ivan Bunini „Hämarad alled“ (tõlkija Maret Käbin: 1993) ja Mihhail Bulgakovi „Meister ja Margarita“ (tõlkijad M. Varik, J. Ojamaa: 1967) näitel.

Töö esimeses peatükis seletati reaali mõistet ja esitati reaalide klassifikatsioon kolmes variandis, mis andis võimaluse käsitleda seda mõistet igakülgselt. Teises peatükis vaadeldi reaalide tõlkimisstrateegiaid, mille tõlkija valib kontekstist sõltuvalt. Kolmandas peatükis kirjeldati vene-eesti kultuuride vahelisi suhteid. Eesti ja Venemaa ühtsus, mis oli palju aastaid tagasi (ja kehtib võib-olla mõnes aspektis tänapäevani), on oma jälje jätnud nii kultuuris kui kirjanduses. Lisaks sellele käsitleti Sergei Issakovi artikli alusel vene kirjanduse arengut Eestis nõukogude ajast kuni tänaseni. Bakalaureusetöö neljandas, viimases peatükis vaadeldi Bunini „Hämarad alleed“ ja Bulgakovi „Meister ja Margarita“ näitel konkreetseid reaale ja reaalide tüüpe.

Kokkuvõtvalt on tähtis märkida, et reaali mõiste on mitmetahuline, mistõttu nõuab tõlkijalt täpsust, lähte- ja sihtkultuuri ning ajaloo tundmist.

Kirjandus

Ali, Amar Setti, 2014. Лингвокультурологический аспект перевода рассказа И. А. Бунина «Темные аллеи» на арабский язык.

<https://cyberleninka.ru/article/n/lingvokulturologicheskiy-aspekt-perevoda-rasskaza-i-a-bunina-temnye-allei-na-arabskiy-yazyk>. Vaadatud: 12.08.2016.

Vahtin = Бахтин, М. 1987. Valitud töid. Tallinn: Eesti Raamat.

Varhударov = Бархударов, Л. 1975 «Язык и перевод».

http://www.classes.ru/grammar/125.Barhударov-yazik-i-perevod/html/1_9.html.

Vaadatud: 15.05.2016.

Bulgakov = Булгаков, М. 1968. Meister ja Margarita. Tallinn: Eesti Raamat.

Bunin = Бунин, И. 1993. Nämarad alleed. Tallinn: Kirjastus Perioodika.

Fjodorov = Федоров, А. В. 1958. Введение в теорию перевода. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.

Fjodorov = Федоров, А. В. 2002. Основы общей теории перевода. Москва: Филология три.

Isakov = Исаков, С. Г. 2005. Очерки истории русской культуры в Эстонии. Таллинн: Александра.

Isakov = Исаков, С. Г. 2005. Русская литература в Эстонии.

<http://magazines.russ.ru/october/2005/3/isak18.html>. Vaadatud: 10.06.2016.

Hansen, Marit 2013. Reaalide tõlkimine norra keelest eesti keelde Ketil Bjørnstad romaani „Muusikale“ näitel. Doktoritöö: Tartu Ülikooli Kirjastus.

<http://dspace.ut.ee/handle/10062/39409>. Vaadatud: 15.08.2016.

Kaldjärv, Klaarika 2007. Autor, jutustaja, tõlkija Borgese autofiktsioonid eesti keeles. Doktoritöö: Tartu Ülikooli Kirjastus.

<http://www.ekl.ee/tolkijad/up/uploads/Kaldjarv.pdf>. Vaadatud: 15.08.2016.

Karlsson, Fred 2002. Üldkeeleteadus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Komissarov = Комиссаров В.Н, 1990. Теория перевода. Издательство: Высшая школа.

Laan, Mari 2006. Reaalide tõlkimine hispaaniakeelse kirjanduse eestindamisel. Magistritöö: Tartu Ülikooli Kirjastus.

http://www.ekl.ee/tolkijad/up/uploads/Laan_hispaania.pdf. Vaadatud: 5.08.2016.

Ljagu, Roman, Serman, Ita. 2007. Rahvused Eestis. Venelased. Tallinn: Kirjastus Ilo.

Loginova, Maria 2010. Ilukirjandusliku teksti reaalide tõlkimise põhihooni. Bakalaureusetöö: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Maljarevskaja = Маляревская, Ю. А. 2012. Проблема перевода реалий в романе М. Булгакова «Мастер и Маргарита».

http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/52895/1/malayrevskaya_Sbornik9_tom1.pdf.

Vaadatud: 10.08.2016.

Newmark, Peter 1988. A Textbook of Translation. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo: Prentice Hall.

[http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20\(1\).pdf](http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20(1).pdf). Vaadatud: 10.08.2016.

OED = Oxford English Dictionary 1999. Oxford University Press.

Pajupuu, Hille 2000. Kuidas kohaneda võõras kultuuris? Tallinn: TEA.

Pravdin, Boris 1933. Ivan Bunin. Ajakiri Looming.

Reiss, Katharina. Vermer, Hans 1991. Towards a General Theory of Translational Action. London and New York: Routledge.

Schmidt, Karen 2011. Kultuurispetsifiliste elementide tõlkimine Daniel Kehlmanni romaani „Maailma Mõõtmine” näitel. Tallinn: SA Kultuurileht.

Sisask jt = Krull, Rummo, Väljataga, Soovik, Velsker, Sooman, Pääsuke, Haljak, Tamm, Allik, Saar, Pakk 2015. (3. väljaanne). Tõlkija hääl.

Torop = Тороп, П. 1995. Тотальный перевод. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Tsudakova = Чудакова, М.О. 1988. Жизнеописание Михаила Булгакова. Москва: Книга.

Valton, Arvo 1997. «Из воззрений националиста».

Резюме. Перевод русских реалий при переводе русской литературы на эстонский язык

Целью данной бакалаврской работы являлся обзор реалии как понятия и явления, обозначение различных методик при переводе реалий. Методики перевода также были рассмотрены на конкретных примерах классических произведений русской литературы.

В работе представлено четыре ключевых главы, которые подробно рассматривают аспекты, которые нужно учитывать при переводе реалий.

В первой главе автор раскрывает смысл понятия *реалия* и дает 3 варианта ее классификации из различных источников и с точки зрения разных авторов, что дает возможность более глубоко и разносторонне рассматривать данное понятие.

Во второй главе рассматриваются стратегии перевода реалий и методы, которые выбираются в том или ином случае, на усмотрение переводчика и в зависимости от контекста.

В третьей главе автор обращается к истории: описывает взаимоотношения русской и эстонской культур на протяжении длительного временного промежутка. Многовековое соседство наложившее свой отпечаток на обе культуры (в особенности приграничных районов) определенно имело и имеет влияние и на литературу непосредственно.

Далее, на основе статьи Сергея Исакова внимание концентрируется именно на русской литературе и проблеме перевода русскоязычных авторов на эстонский в период Советского союза и до наших дней. Рассматривается некоторая положительная динамика.

В четвертой, заключительной главе автор производит обзор двух классических и совершенно отличных друг от друга авторов - Бунина и Булгакова, а также их

самых известных и признанных во всем мире произведений «Тёмные аллеи» и «Мастер и Маргарита» .

На основе этих произведений сделан, как и самостоятельный разбор реалий и методик их перевода, так же приведены примеры из различных исследований по данным шедеврам мировой классики.

В заключение хочется подчеркнуть, что понятие реалии многогранно и требует большой точности, даже филигранности переводчика, а также знания культуры и истории.

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Jelena Solajeva

(autori nimi)

sünnikuupäev: 27.11.1990

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose Vene reaalide tõlkimine venekeelse kirjanduse eestindamisel,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Ingrid Rummo,

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21.08.2016 *(kuupäev)*

